

Notas sobre el santoral vasco o Deun ixendegi euskotarra, de Arana Goiri'tar Sabin, EUSKERA, XIV gn. urtea, II zenbakia, 153/196. *Euskaltzaindiari*, EUSKERA, 263/265 orrialdeetan. Euskeraz.

1934 *Observaciones al tratado de «Morfología Vasca» de don R. M. de Azkue*, EUSKERA, XV gn. urtea, I-II zenbakiak, Gauda, 232 orri. Erderaz.

La vida del euskera. Divulgación de los principios de la lingüística general aplicables a su defensa. Itzaldia, Donostin irakurrirakoa eta Bilbon argitaratua, Editorial Vasca, 1934, 108. Erderaz.

1936 *Más sobre la vida del euskera*. EUSKERA. Erderaz.

1949 *La unificación del euskera literario*, Eusko Jakintza aldizkarian, 1949, III gn. zenbakian, 181/204 orrialdeetan. Erderaz.

1951 *Sobre el vocablo vasco «gudua»*. Homenaje a don Julio de Urquijo, Donostin, 1951, Igo. Tomoan, 351/360 orrialdeetan. Erderaz.

Observaciones a unas notas de Ch. Bouda. Eusko Jakintza aldizkarian (?). (Separata bat daukat, urte gabe). Erderaz.

1955 *Literatur euskera (sobre sintaxis vasca)*, 1955n idatzita eta EUSKERA aldizkarian argitaratua, 1956, 3/13 orrialdeetan. Erderaz.

1959 *Olahide ta «Giza-soiña»*, Eusko Gogoia, 5/6 zenbakian, 507/8 orrialdeetan. Euskeraz.

1958 *La fonction de la Douleur*, Pau, 1958, 120 orri. Prantzeraz.

1959 *Eibartarrak eta euskera*, EUSKERA, 1960, 61/65 orrialdeetan. Gernikan, bertan urtean idatzita. Euskeraz.

1960 *Euskerari buruz*, EUSKERA, 1960, 329/333 orrialdeetan. Au be Gernikan idatzita. Euskeraz.

Gernika, 1969'ko iraillak, 13.

ARTETXE JAUNAREN HITZALDIA KARMELO ETXEGARAIZ

Bizitzak dakartzkien gauzak abetxek. Ez nuan auxe beñere pentsatuko. ¿Zenbait urte gertakizun artatik? ¿Berrogei ta bost, berrogei ta sei? Nere jaioterrian zan. Azkar zabaldu zan berria. Bandua jo zuten. Erriko ezkiña guzietan egin zuan alguazil edo meriyuak deadar eta aldi bakoitzean berri auxe.

Erritar ospetsu zan Karmelo de Etxegaray jaunak Euskaltzaindiko sarrera Errikoetxe gela nagusian egin bear zuala illunabarrian.

Alkate jaunak erritar guziei dei egiten zien. Alegia joan zitezela Ayuntamientura don Karmelo-ri omenaldi egitera.

Mutil oso gaztea izanagatik ni ere joan nintzan Ayuntamentura.

Ondo gogaratzen naiz Karmelo de Etxegaray jauna nola sartu zan saloian eta egin zuan itzaldiaz. Mogeltarrak erabilli zituan aotan. Gogoratzen naiz baita ere Euskaltzaindiak asiera ta bukaeran errezatu zituan otoitzaz. Baita ere gogoan daukat juntakizuna amaitzean erritarak txalo bero egin ziotela Don Karmelo-ri.

Baita ere ondo gogoratzen naiz biyaramonean Erriko-etxearen arkupetan nola kruzatu nintzan Karmelo de Etxegaray jaunarekin. Ordua ere esango nuke. Arratsaldeko ordu bata terdian edo ordu biak laurdena gutxiagotan.

Bakarrik eta presaka zijoan Don Karmelo. Pauso motx eta azkarrak. Nik esango nuke gizon bixta laburren pausoa zala. Begira gelditu nintzaion izkutatu zan arte.

Nork esango zidan orduan neri, Gipuzko Diputaziyoko gela nagusian bertan iya berrogei ta amar urte pasata Euskaltzaindiak Don Karmelo-ri eskeiñitako omenaldi berezi onetan nik neronek itz egin bearko nuela?

¡Bizitzak dakarzkien gauzak!

Gure txikitako eta gaztetako urteak bere oroimen errespetagarriakin beteak izan ziran.

Gure gurasoak Don Karmelo-kin batian ibilliak izan bait ziran eskolan.

Bai omen zan sasoi artan Azpetitiko errian maixu napar pama aundikoa: Don Leoncio Ventura. Estella inguruko erri txiki batekoa: Oteiza de la Solana.

Nere aitak askotan kontatu oi zidan nola maixu onek Karmelo mutiltxoaren erantzun arrigarriak entzunik, danon aurrian nola esaten zion:

—*Tú serás un hombre, Carmelo. Tú serás un hombre.*

—Gizona izango aiz, Karmelo. Gizona izango aiz.

Gizona gizona bezelakoa izan genuan Karmelo de Etxegaray eta Korta jauna. Biotz xamur, egiazko kristau zintzo, langille purrukatu txiki txikitandik.

Biotzeko lagun ditudan Fausto Arozena eta baita Fernando del Valle de Lersundi jaunak, askotan kontatu izan dizkidate Don Karmelo-ren bizitza benetan garbi ta umillaren xetasunak.

Gure erriaren arrokeriari arpegi ematen dioten zer-nolakoak. Ez ditut emendik esango, bañan norbaitek jakin nai balituzke esango nizkioke ixillean.

Goramen ordu onetan Don Karmelo Etxegaray-ren bizitz argitasunak auxe dakarkite burura. Gure Karmelo-ren bizitz detalleak ez dirala bere izen argi ta garbiaren lotsagarri, baizik guri lotsagorri bizi bat sortuarazteko.

Oraindik egun gutxi, Gure Patroi Aundiaren eguneko arratsaldian, nere errian dagon Don Karmelo-ren irudi ingurura joan nintzan. Bera jaio zaneke etxe aurrian umetxoentzat jolas-leku zuzenduta dago gaur paraje ura. Luzean jokatzeko frontoia zan joandaneke mendeetan. Etxegaray-ren irudia orain dala lau urte ipiñi zan, bere jaiotzako eun urte betetzian, 1965 garrenian. Arratsalde argian umearen jolas deardar alaiak betetzen zuten bazter polit ura. Elizako torre zarra dauka zaindari alde batetik. Izarraitz-ko arkaitz larru-utsak bestetik.

Pixkatian egon nintzaion irudiari begira. Eta burutapen auxe etorri zitzaidan. Karmelo de Etxegaray jaunari egiazko onore ta laguntasunak oso berandu etorri zitzaizkiola.

Bada bere bizitzan pasaizo agergarri bat. Gaztea zan oso aita il zitzaionean. Bizi bearrak eragin zion Karmelo gazteari eta bere pamili ingurukoari Gipuzko kostalderi bateko sekretario kargua eskatzera. Edadea etzeukan artean, orduan eskatzen zana beintzat, bañan beste edadeko gizon zentzuko batek pimatuko zituala Karmelo gaztearen lanak agindu zuan. Orrekin legearekikoak beteko zirala.

Erri artako Ayuntamentuan ba ziran Karmelo-ren aldekoak, bañan etzan kontsegitu kontzejalen bateko iritzia.

Gaur irripar tristea eragin arazten digu ainbeste ta ainbeste ager-erakusle, obeto esateko, salatari zaigun gipuzkoar ayuntamentuaren ezezko erabakiak. ¡Zorioneko erabakia! Jaungoikoak ondo dakizki bere bide zuzenak, aldi askotan bide garratzak ba dira ere.

Entzun egin bear zitzaion nolako errespetuz itzegiten zuan Don Karmelo-tzaz bere anai Don Boni-k, Euskaltzaindiko baita ere izandakoa.

Don Boni ere ba zan zerbait euskal estudio alorrean, eta etzan bakarrik noski anai zarragoari zor zaion begiramena, ez. Neretzat zerbait geiago ere ba zen. Eta zerbait geiagoko au pamiliatzaz gazte gaztetatik sakrifikatzea tokatu zitzaion anai zarrarenganako errespetu ta eskerron bizi-bizia zan.

Don Karmelo-ren esturio bideak berezko bideak izan ziran. Etzuan beste aukerarik izan. Titulo bat bakarrik izatea etzitzaion posible izan. Bere buru-maisu izan zan beti.

Bañan alaz da guztiz ¡lan arrigarriak bereak! Erdi-mendeko ixtori jakintsu eta espezialistari Don Karmelo-ren *Las Provincias Vascongadas a fines de la Edad Media*, liburu benetan aipagarria serbitzeko suertea izandu det Diputazio ontako liburutegian.

Baita ere tokatu izan zait ixtori espezialista oieri entzutea nola ditekean titulorik gabeko batek orren goi-mallako liburu argia eskribitu al-izatea. Neri olakoetan ixillik egotea iruditu izan zait egokiena. Irriparrez begiratu izan diet orrelakoei geienetan. Bañan erantzuera etzait iruditzen zailla eta ezta gutxiagorik ere.

Orrelako lanak egin ditezke benetako jakin-zale izan eta bide batez arrokeri guziak uxatuaz egiazko izpiritu umilla eduki-ta.

Lenago aitatutako Fausto Arozena adixkide biotzekoari aditua naiz askotan berak Don Karmelo-ri entzuna: —Ni, nere bizitza guzian ikaslea izango naiz. Alaz da guztiz makiñabat jakintsuk beren liburu eta esturioentzako itz-aurre eske joan zitzaizkion Don Karmelo-ri.

Mediku eta eskritore ospetsu izandako Marañon jaunak zion, itz-aurre baten oparia etzaiola iñori ukatu bear. Zenbat eta zenbat itz-aurre idatzi zituan ez dago esaterik.

Ainbeste ez, jakiña, bañan ¡zenbait itz-aurre tokatu zitzaion eskribitza Don Karmelo-ri ere! Bere eskuarteko lana utzi bearra eragingo zioten konpromisoak. Don Karmelo-k etzian beñere iñori ezetzik esan.

Bañan ez bakarrik itz-aurreak. Zenbat debaldeko kolaborazio etzituan bidali Jainkoak bakarrik ezagutzen zituen errebitetara.

Gogoan edukitzekoa da, eta bere bibliografia lanetan ari diranak alderdi au ezin aaztu lezakete, bestela utsune aundiak izango dituztela ziur izan.

Jario oso errexeko estiloa zuan, eroso, apaña. Idazteko egokitasunari begiramen aundia zion. Letra ederra zuan gañera. Oso begitan zuan traketskeria.

Bertsolariak —bere denborako bertsolariak— etzituan maite, zarpaillu ta sastar oso iruditzen zitzaizkion.

Kanta paperak entzutean lotsatu egiten zan ta baita sumindu. Askotan arrazoi paltarik etzuan, baña etzion igarri bertsolariaren doai izkutu ta bereziari. Olerkari biozko izateak ¿ez al zizkion bertsolarien ganako burutakizunak lausotzen?

Dana dala, Euskalerritari gogor oso lotu zion bere anima D. Karmelo de Etxegaray jaunak. Adimena Euskalerritik kanpo larreatzeko okasioak izan zituan Menendez y Pelayo-ren aizken-nai betetzaille izandakoak.

Bañan Euskalerrientzat leial beti izan zan. Etzan nolanaiko leialtasuna berea.

Leialtasun bizi oni onore egiñaz, Araba, Bizkai eta Gipuzkoako Diputatziyuak alkar artu ta iru probintzietako kronikari egin zuten.

Baita berak kargu aipagarri onen erantzunbearrak benetan bereganatu.

Gernika-n il arteraño bizitzeko asmoa artu ta bete zuan. Gernikatik, gure-gure dan Arbola itzalpetik zabaldu zituan bere adimen argiaren aizken izpiak.

Gernikan il zan Karmelo umil ta aundia.

Gizon bakoitzaren eriotza bere bizitz-antz irudia dala esango genuke, eta Karmelo de Etxegaray jaunaren eriotzak irudikizun goienekoa daukala ezin ukatu.

Eriotza orretan gure Euskalerrriaren ganako leialtasun garbiak dizdiratsu egiten digu argi biziz.

¡Leialtasuna! Karmelo-ren bizitz bilduma, orixe: leialtasuna.

Leiala izan dan gizonari errespetua zor zaio. Gaur eguneko munduan errespetua gutxi-etsita ikusten ba degu ¿ez ote gizonak bere buruarenganako errespetua galduta dabilrelako? Gizona benetan errespatagarri izateko, aurren-aurrena bere izateari bear dio giza-lotsa.

Eta nik orain arte nere erritar ospetsu Karmelo de Etxegaray jaunaren omenez esandakoak, bere Euskalerrriarenganako leialtasunezko birtute arrigarrian korapillatu nai nituzke.

Leial beti jokatzek lanak ditu. Biotz oso-osoa lotu eta beartzen bait du leialtasunak. Baño baita ere iraun-erazi. Iraun.

Fueroak azpiratu zituzten urte beltz artan Karmelo gazteak amaika urte zituan.

Xeetasun au ez det uste bear ainbat artu izan danik gogoan, eta artzekoa dala ez dago batere dudarik.

Txikia izanagatik une triste ura etzizaion beñere aaztu.

Askoren azal gogorrean orrelako gertakizunak txirristatu egiten dute, bañan ba dira gizonak bere bizitz guzirako bere barren ixillean markatuta gelditzen diranak.

Oetakoa izan genun Karmelo de Etxegaray jaun agurgarria. Eredu bikaiña bai, benetan, gaur egunian guretza.

ZUGASTI JAUNAREN HITZALDIA INTZAGARAIZ

Jaun-andreok:

Ez nintzan izan Euskaltzaindiaren azkeneko batzarrean. Eta, egun artan bertan, jo zidan telefonua Zeletak: nere izena eman omen zuan norbaitek, Dn. Ramón Intzagarai, euskaltzain izanaren omenez itzaldi labur bat egiteko. Gero, bi egunen buruan, Euskaltzaindiko idazlariaren gutun bat artu nuan, eta berri ori bera ematen zidan, eta esateko egingo nuan ala ez.

Eta nik ezin ezetz esan, iñolaz ere.

Mirakrutzen, moja prantsesak neskentzat zuten ikastetxean apaiz zala ezagutu nuan nik Dn. Ramon. Umea nintzan artean. Altzako eliz-barrutikoa zan etxe ura te sarritan joan bear izaten zuan Altzara. Oso etzekoa zan gurean; orregatik, nik ura baño len ezagutu ninduan ark ni, artean ez bait-nintzan ni iñor ezagutzeko gauza.

Ni Anixeto izan nintzan beti Dn. Ramonentzat; ume nitzala Anixeto; ta gero, ni apaiz eginda, biok San Bizenten, ura koajutore ta ni kantore ibiltzen giñanean ere bai: beti Anizeto. Maite-maite nindun Don Ramonek; eta nik ere bai Dn. Ramon. Maite nuan eta errespetua nion.

Onetxegatik erantzun nuan baietz eta onetxegatik naukazute orain zuen aurrean itz-jario.